

Вероніка Тормахова,
кандидат мистецтвознавства,
в. о. доцента кафедри теорії музики
Київського інституту музики імені Р. М. Глієра

ХАРАКТЕРНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОП-МУЗИКИ КІНЦЯ ХХ-ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Tormakhova Veronika, Ph.D in Art, Senior Lecturer of the Department of Music Theory of the Kyiv State Higher Music School named after Reingold Glier.

The characteristic features of popular music at the end XX and XXI century.
In this article characteristic features of folklore, which are used in the Ukrainian variety music are described. The basic typological characteristics of synthesis of folklore and a popular music are developed.

Key words: synthesis, interfusion, authenticity folklore, popular mass music, pop, rock, jazz, original compositions on the basis of folklore, types of interfusion.

Тормахова Вероніка. Характерные черты украинской поп-музыки конца ХХ — начала ХХІ веков.

Цель статьи — показать характерные черты фольклора, который используется в украинской эстрадной музыке и разработать основные типологические характеристики синтеза фольклора и эстрадной музыки.

Ключевые слова: синтез, взаимопроникновение, аутентичный фольклор, эстрадная массовая музыка, поп-музыка, рок-музыка, джаз, оригинальные композиции на фольклорной основе, типы взаимодействия.

Сучасна естрадна музика відноситься до ряду помітних явищ музичної культури України останніх десятиліть ХХ — початку ХХІ століть. Під естрадною музикою мається на увазі джаз, рок і поп-музика, тобто ті види музики, що є сценічними і впливають на слухача за допомогою шоу і спецефектів разом з музичним компонентом.

Національний характер української естрадної музики обумовлений зверненням до фольклору на різних рівнях. Такий спосіб створення композицій призводить до виникнення наступних типів взаємозв'язку фольклору з джазом, поп- і рок-музикою: обробки народних пісень, цитування музично-фольклорного матеріалу, створення оригінальних композицій на фольклорній основі, сплав національної манери виконання з інофольклорною. У цих типах взаємозв'язку простежуються різні способи розвитку музичного

матеріалу, що забезпечують взаємодію фольклору з естрадною музикою: від переінтонування (у джазі, рок- і поп-музиці) до проникнення інтонаційної сфери і засобів виконання із фольклору в естрадну музику. Незважаючи на приналежність до різних стильових напрямків естрадної музики, до різних регіонів України і до різних культурних традицій, (не кажучи про відмінності образно-естетичні і власне музичні), вони схожі в генезі.

Витоком більшості стильових напрямків є джаз, який у свою чергу походить від сплаву фольклору з академічною музикою. Оскільки джаз породжений фольклором, він схильний до вибирання різних проявів фольклорної образності, стилістики, жанрів, манери виконання та особливостей музичної мови. Крім цих критеріїв, головні складові фольклору, а саме колективність, синкретизм, анонімність, імпровізаційність притаманні джазу, року і поп-музиці. Це проявляється на різних рівнях. Наприклад, в поп-музиці синкретизм пісні-танцю-гри з публікою є необхідним атрибутом шоу під час концерту, а імпровізація відходить на другий план або ж взагалі не вживається. Слід також відзначити, що фольклор був основою виникнення всіх музичних напрямів, при цьому залишаючись самостійною гілкою музичної культури і донині є джерелом розвитку академічної професійної музики в Україні.

Як вважає Е. Тайлор, «Музика починається з брязкальця і барабана, які в тому чи іншому вигляді зберігають своє місце протягом всієї історії цивілізації, між тим як сопілка і струнні інструменти являють собою вже пізніші досягнення музичного мистецтва»¹.

Фольклор — це явище не тільки музичне, а й основа релігійної обрядовості, фундамент і головний чинник розвитку соціуму. Його існування було тією синкретичною формою, яка стала поштовхом розвитку цивілізаційного процесу. «На Суматрі існує близьке до наукового поняття, що затемнення походить від дії сонця і місяця одне на одного, і згідно з тим народ з допомогою своїх музичних інструментів здіймав страшний шум, для того, щоб запобігти поїдання одного з них іншим. В Африці існує одночасно примітивне уявлення про чудовисько затемнення і більш розвинене поняття про те, що сонячне затемнення походить від того, що «місяць спіймав сонце»².

Отже, поступове залучення всіх членів суспільства до спільної творчості, на тлі якої, проте вільно міг розвиватися окремий індивідуум створило унікальну форму концентрату первинної культури кожного народу. Дана характерна риса

¹ Тайлор Э. Б. Первобытная культура. Пер. с англ. — М. Политиздат, 1989. — С. 44.

² Там само. — С. 112.

фольклору, а саме відсутність поділу на виконавця і аудиторію стала фундаментальною особливістю всієї естрадної музики, зокрема джазу та рок-музики. Саме в цих напрямках найбільш сильна спрямованість на слухача, на його сприйняття, на залучення його в загальне музикування, на об'єднання в єдиному креативному акті. Дана риса сприяє поєднанню, підкріпленому не раціонально, а за рахунок емоційно-афектованої образності. Сам принцип обрядовості — наявність певних костюмів, танців, жестів, символіки особливо розвинений у рок-музиці. Існують стилеві напрями у джазі, як наприклад ф'южн, де основою стає азійський фольклор, з використанням його атрибутики — народних інструментів, наслідування гри на них, особливостям звуковидобування, а також елементів національних костюмів.

Сама сутність естрадної музики — це вплив на слухачів і обов'язковість їх відповідної реакції. Для порівняння наведемо приклад того, що даний вплив у професійній академічній композиторській музиці набагато менш розвинений. Слухачі можуть співпереживати, але їх доля — лише спокійне споглядання. Важко уявити філармонічний концерт, де публіка почала б підспівувати або підтанцювати за виконавським складом. Даний фактор асоціюється з теорією Ніцше, яка представлена в його роботі «Народження трагедії з духу музики» щодо поділу музики на діонісійську і аполонічну. У даному випадку в ролі емоційної, чуттєвої, активної в плані сприйняття і відповідної реакції виступає естрадна (діонісійська) музика, в той час, як роль високого споглядального (аполонічного) мистецтва віддана академічній професійній сфері.

Однією з характерних рис естрадної музики є домінанта ритмічної сторони, при різноманітності ритмічних пластів, що беруть участь в аранжуванні, вся композиція побудована найчастіше на повторенні однієї ритмоформули. В результаті цього форма композицій має бути симетричною. Тому не всі фольклорні зразки можуть бути використані в естрадній музиці, а лише ті, які мають яскраво виражену куплетну форму і мелодіку з невибагливою ритмікою. Серед музичних засобів виразності фольклорних пісень, які використовуються в естрадній музиці, позначимо наступні, які є зручними для естрадної музики і дають можливість для злиття даних напрямків.

1. Використання жанрів, образної системи і тематики різних обрядових і побутових пісень — коломийки, купальські пісні, кустові, щедрівки, ліричні протяжні, балади, весільні, жартівливі пісні.

2. Використання текстів із застосуванням діалектних мовних особливостей різних регіонів України, з явною домінантою західного.

3. Сталість ритмоформули пісні. Це зручно для імпровізування в джазі, рок-музиці. Імпровізація в джазі є основним способом розвитку музичного матеріалу.

4. Чітка форма-структура. У джазі, рок- і поп-музиці переважає квадратна (симетрична) структура, що є зручною для запам'ятовування та імпровізування у виконавців і для кращого сприйняття у слухачів.

5. Проста гармонія. Гармонія має бути зручною для імпровізації, містити повторювані фрагменти, не мати дуже складної «вертикалі».

6. Ладова основа. Може бути будь-якою, але так само має бути зручною для відтворення визначеним інструментальним або вокально — інструментальним виконавчим складом. Можлива ладова змінність в рамках семиступеневих ладів народної музики, широко використовуються також пентатоніки — мажорна і мінорна, які лежать в основі багатьох напрямків джазу і року.

7. Типи багатоголосся. Частіше використовується бурдон, гетерофонія, імітаційність, стрічкове голосоведіння.

8. Використання тембрів народних інструментів та засобів гри на них — скрипка, цимбали, кобза, ліра, ударні інструменти — тамбурин, бубон, дерев'яні духові — сопілка, трембіта, дрімба.

Якщо розглянути власне музичні засоби виразності, в більшості композицій української естрадної музики загальним є жанрове джерело — коломийка, яка на різних рівнях сприяє формуванню музичного матеріалу: від інтонаційного до формотворного і вербального. Ця популярність коломийки не тільки на заході України, але і в центральній її частині підтверджує теорію В. Гошовського про поширення коломийкового мислення. Коломийкова структура сприяє створенню імпровізацій в композиціях різних естрадних груп та виконавців. Оскільки імпровізація не є основним способом розвитку для поп-музики, то вельми логічним є використання інших жанрів фольклору, де ритмічний початок більш мобільний, менш схильний до створення стійких ритмоформул.

Звернемось до обробок і оригінальних композицій на фольклорній основі. Треба відзначити, що в підході естрадних груп і виконавців до усної народної традиції необхідно враховувати кілька аспектів:

1) ритмічну остинатність в метричній пульсації акомпанементу в ударних інструментів у різних стильових напрямках джазу, року та поп-музики.

2) для збереження цієї регулярної метричної пульсації ударних інструментів, як необхідного засобу музичної виразності джазу, року та поп-музики, при виборі фольклорних тем віддається перевага швидким танцювальним жан-

рам (наприклад, коломийці) або повільним пісням, але з регулярно метричною пульсацією, рідше пісням з нерегулярною метричною пульсацією, але при цьому з чіткою куплетною формою (для зручності імпровізування на дану тему).

Основний підхід до відбору фольклорного матеріалу для створення композиції в стильових напрямках джазу і року — це можливість імпровізації на дану тему, в той час як в поп-музиці основний критерій — це її танцювальність. У цьому плані джаз з роком знаходяться на щабель ближче до фольклору, бо «Фольклор — мистецтво справді самодіяльне, існуюче насамперед для самих його творців і виконавців, для самих мас, і тільки потім уже — для слухачів і глядачів. Єдність об'єкта і суб'єкта художньої діяльності, об'єкта і суб'єкта естетичного переживання — одна з чудових властивостей фольклору»³.

Як зазначає Е. Алексєєв, по суті в джазі і рок-музиці переважає «автокомунікативність», ситуативно — замкнений тип творчості» хоча і присутня зовнішня комунікація. Але завдяки своїй непрофесійній традиції ці два напрямки існують «для себе», для своїх творців — виконавців-споживачів. «Творчість же професійних композиторів принципово орієнтована на зовнішнє споживання»⁴ — що перш за все говорить про спрямованість на слухача, вона присутня в якості необхідної складової в академічній та популярній музиці, що належать до професійної традиції.

Вітчизняний дослідник О. Литвинова зазначає, що «джаз зародився в надрах афро-американського фольклору, тобто виник і спочатку існував в рамках неакадемічної музичної культури. Однак, мірою свого розвитку джаз розширював сферу свого впливу, створював свої виконавські та композиторські традиції (школи, оточував себе літературою — нотною, публіцистичною, критичною, нарешті — науковою; іншими словами — став академізованим. В результаті, на сьогоднішній день належність джазу до академічної галузі вже є фактом, що не підлягає сумніву. Таким чином еволюційною спрямованістю джазу в рамках даної класифікації є рух від неакадемічної музичної галузі до академічної»⁵.

Вибираючи народні теми для обробок, композитори-виконавці естрадної музики віддавали перевагу коломийці. Прикладом можуть служити композиції груп «Гарбуз», «Брати Блюзу», «Брати Гадюкіни». У пісенних жанрах ма-

³ Гусєв В. Эстетика фольклора. Л., 1967. — С. 269.

⁴ Алексєєв Э. Е. Фольклор в контексте современной культуры. М.: Советский композитор, 1988. — С. 63–64.

⁵ Литвинова О. Стилевые особенности рок-н-ролла (на примере творчества группы «Брати Гадюкіни»). Дипл. Работа. — Киев, 1997. — С. 58.

сової музики на фольклорній основі частіше інших зустрічаються тексти, які використовують слова і мовні звороти, які є повсякденними в діалектах Західної України. Тут досить згадати і пісні гуртів «Брати Гадюкіни», «ДАТ», композиції гурту «Брати Блюзу», західноукраїнські пісні у виконанні М. Бурмаки. Вплив колориту фольклору Західної України на музику не тільки естрадну, але й на академічну на всій Україні є незаперечним фактом. «Історично Західна Україна завжди залишалася одним з оплотів нашої національної культури ... Львів, званий Західної столицею України, ... був тісно пов'язаний із західною культурою і, всупереч політичній ситуації зберігав цей зв'язок завжди. У 1920-30 роки у Львові процвітала багата міська музична культура, куди входили джаз, естрада, романс, фольклор. У часи комуністичного застою він став центром, який здійснював інформаційний обмін Заходу зі Сходом і до якого спрямовувалася волелюбна творча молодь. Рок-н-рол бурхливо процвітав вже на початку 60-х років. Існувала велика кількість команд, що грали американський рок-н-рол і британський біт (...) Львів завжди був і залишається одним з центрів прогресивної рок-культури»⁶.

Рок- і поп-культура Західної України цікавить слухача України, в першу чергу, завдяки своєму оригінальному зв'язку з фольклором, який виявляється на рівні вербальної мови — використання західноукраїнських діалектів, на рівні ладового мислення — гуцульський лад, на рівні ритмічних особливостей танцювальних народних жанрів — найчастіше коломийки; і по-друге: завдяки музично-культурному взаємобміну з Європою і привнесення свіжих тенденцій західної сучасної музики. Повертаючись до ідеї органічності з'єднання джазу та фольклору, джазу та академічної музики, хочеться навести висловлювання видатного сучасного грузинського композитора Гії Канчелі: «Нема нічого дивного у тому, що елементи джазу, або скоріше його естетика проявляються у творах, що не мають до джазу прямого відношення. Постійно відчуваючи вплив різних типів музики, джаз, у свою чергу, також впливає на них... Сьогодні звучання джазу можна почути у симфонії, балеті, інструментальному концерті. Цим вже нікого не здивувати. Це — одна з найбільших ознак музики нашого часу»⁷.

Вибір фольклорного матеріалу є обмеженим. З одного боку, якщо матеріал «незручний», він буде піддаватися значним змінам і, в підсумку, втратить свою художню цінність. З іншого

⁶ Литвинова О. Стилиевые особенности рок-н-ролла (на примере творчества группы «Брати Гадюкіни»). Дипл. Работа. — Киев, 1997. — С. 76.

⁷ Канчели Г. Чувство джаза — это нечто природное // Советский джаз. Проблемы. События. Мастера.: Сборник статей. — М.: Сов. композитор, 1987. — С. 73.

боку, якщо в якомусь стилі джазу, року або поп-музики насильно насаджувати такий фольклорний матеріал — може постраждати й сам стиль — він втратить свої яскраві відмінні ознаки. Тоді твір перетвориться на ритмізований фольклор — народну пісню в рок-, джаз-, чи поп-аранжуванні. В одному випадку буде переважати джаз, рок чи поп — музика, а в іншому — фольклор. І те й інше небажано, тому необхідно ретельно підходити до вибору стилю і фольклорного матеріалу. Таким чином, можна виявити найбільш поширені стилі, в яких можливо взаємопроникнення з фольклором, що не порушує самобутність цього стилю:

- 1) джаз-рок;
- 2) фрі-джаз;
- 3) блюз-рок;
- 4) ранній рок-н-рол;
- 5) тріп-хоп;
- 6) диско-музика;
- 7) альтернативна музика, а також жанри: поп-балада і сатирична пісня.

Таким чином, в естрадній музиці України впродовж двох останніх десятиліть можна простежити цікаву лінію: рух від обробок народних пісень і оригінальних композицій на фольклорній основі (що включають використання народних інструментів, їх тембрів, або прийомів народної гри на них; а також виконання вокальних пластів у автентичній співочій манері) до органічного синтезу власної композиторської манери з інофольклорною, який призвів до народження нового стилю *World Music*. Даний стиль цікавий також тим, що він об'єднує в собі однаковою мірою твори, що належать до різних родів музичного мистецтва — джазу, рок- і поп-музики. Для цього вищезазначені твори повинні поєднувати в собі основні ознаки напрямку, а саме: використання цитат пісень різних народів світу (в основному, у виконанні автентичного вокалу), інструментальних танцювальних мелодій, тембрів екзотичних народних інструментів (з використанням прийомів гри на них), танцювальних ритмоформул в партіях ударних інструментів, різних шумів, звуків природи. Цей напрям стає одним з провідних в українській естрадній музиці початку ХХІ століття.

Як казав М. Глінка: «Створює музику народ, а ми, художники, її тільки аранжуємо». Весь музичний фольклор — це основа для композиторської творчості. Якщо виходити з теорії спільності походження світового фольклору, як однієї з найбільш ранніх стадій розвитку культури людства, можна припустити про існування єдиної інтонаційної бази. Ранні зразки фольклору різних народів дуже подібні між собою,

наприклад пісню «Щедрик» визнають своєю багато народів світу. Сьогодні естрадна музика сприймає ті риси фольклору, які є символічними і значущими для більшості населення Землі. Внаслідок особливої демократичності естрадної музики взаємопроникнення її з фольклором сприяє популяризації фольклору, його своєрідному оновленню, народженню нових стильових напрямів естрадної музики. А естрадна музика України знайде своїх шанувальників за межами країни.

Стаття надійшла до редакції 12.08.13